

ОДИЛ СУДЛОВНИНГ ЯКУНИ ХУЖЖАТИ СИФАТИДА ХУКМ

С.Т.Алишаев

Тошкент давлат юридик университети Жиноят-процессуал ҳуқуқи кафедраси
ўқитувчиси
e-mail:sobiralishaev25@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада ҳукм тушунчасини одил судловнинг якуний ҳужжати сифатида белгилашга бағишланган. Замонавий процессуалист олимларнинг “суд ҳукми” концепциясининг турли нуқтаи назарлари ва қарашлари берилган. Ҳукмнинг белгилари ва асосий тамойиллари кўрсатилган. Ҳукмнинг мавзу ва процессуал белгилари ошкор этилади. Ҳукм, шунингдек, давлат ҳокимиятининг ҳаракатидир.

Калит сўзлар: адолат, ҳукм, якуний суд қарори, биринчи инстанция суди, апелляция суди.

СУДЕБНОЕ РЕШЕНИЕ КАК ДОКУМЕНТ ОБ ОКОНЧАНИИ СПРАВЕДЛИВОГО СУДЕБНОГО РАЗБИРАТЕЛЬСТВА

С.Т.Алишаев,

*Преподаватель кафедры уголовного-процессуального права
Ташкентского государственного юридического университета,
Ташкент, Республика Узбекистан
e-mail:sobiralishaev25@gmail.com*

Аннотация: Данная статья посвящена определению понятия приговора как итогового документа правосудия. Приведены различные точки зрения и видение понятия «приговор суда» современных процессуалистов. Указаны признаки и основные принципы приговора. Раскрываются предметный и процессуально-процедурный признаки приговора. Указывается, что приговор это также акт публичной власти.

Ключевые слова: правосудие, приговор, итоговое судебное решение, суд первой инстанции, суд апелляционной инстанции.

JUDGMENT AS A DOCUMENT OF THE END OF A FAIR TRIAL

S.T.Alishaev,

*Lecturer of the Department of Criminal and Procedural Law
of Tashkent State Law University, Tashkent,
Republic of Uzbekistan
e-mail:sobiralishaev25@gmail.com*

Annotation. This article is devoted to defining the concept of judgment as the final document of a fair trial. It also presents different points of view and vision of the concept of "court verdict" of modern processualists. The signs and basic principles of the sentence are indicated. The subject and procedural features of the sentence are revealed. It is indicated that the sentence is also an act of public authority.

Keywords: justice, sentence, final judgment, court of first instance, court of appeal.

Суд ҳукми – бу жиноят ишини мазмунан кўриб чиқиш ва ҳал қилиш билан боғлиқ жиноят ишлари бўйича биринчи инстанция ва иккинчи инстанция судларининг ҳуқуқни қўллаш фаолиятининг натижасидир.

Шу сабабли, ҳукмнинг тушунчаси, унинг таркиби ва мазмуни билан боғлиқ саволлар ҳар доим олимлар ва амалиётчиларнинг марказий эътиборида бўлиб келган.

Шунга қарамадан шуни алоҳида қайд этиб ўтиш керакки охириги вақтларда Ўзбекистон Республикаси жиноят-процессуал кодексига (кейинги ўринларда - ЖПК) киритилган ўзгартириш ва қўшимчалар билан ҳукмнинг расмийлаштириш билан боғлиқ масалалар янада долзарблашди деб ҳисобласак бўлади.

Ҳукмнинг одил судловнинг ҳужжати сифатида тушунчаси ва мазмуни назарий, қонунчилик ва амалиёт билан боғлиқ ҳолатдаги долзарблиги суд ҳукмининг эълон қилиниши билан боғлиқ киритилган ўзгартириш билан долзарблашди десак муболаға бўлмайди. У билан суд ҳукмини эълон қилишни қисқартирилган шакли киритилди. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси ЖПКнинг 473-моддаси 1-қисмида суд мажлисида раислик қилувчи ҳукмнинг қарор қисмини эълон қилиш билан чекланиши лозимлиги кўрсатиб ўтилди.

Шу билан бирга шуни алоҳида қайд этиб ўтиш лозимки, қонунимизда ЖПКнинг 54-боби 454-моддаси “Ҳукми чиқариш” мавжуд бўлиб, унда фақатгина суд ҳукмини чиқариш билан боғлиқ процессуал нормалар тартибга солинган. Мувофиқ равишда қонунчилигимизда ҳукм ва бошқа суд қарорлари одил судлов ҳужжатлари сифатида эътироф этилган. Бироқ қонун чиқарувчи ҳукми бошқа одил судлов ҳужжатларидан алоҳида ажратиб кўрсатади. Бу қонун чиқарувчи томонидан ҳукмга алоҳида боб (ЖПК 54-боб) ажратилганида намаён бўлади. Унда ҳукми чиқариш вақтида суд ҳал қилинадиган масалалар, ҳукм жавоб бериши лозим бўлган талаблар, ҳукми чиқариш ва эълон қилиш билан боғлиқ бўлган масалалар.

Ҳукмга нисбатан бундай муносабат албатта уни суд қарорлари орасида алоҳида ўрин тутиши ва одил судловнинг ягона ҳужжати ҳисобланадими деган савол туғдиради. Бу ўринда ЖПК нормаларига мурожаат қилсак, уларда суд ҳукми, жиноят содир этган ҳар бир шахсга адолатли жазо берилиши ёки бошқа таъсир чораси қўлланилиши ҳамда айби бўлмаган ҳеч бир шахс жавобгарликка тортилмаслиги ва ҳукм қилинмаслиги ҳақидаги жиноят суд иш юритувининг асосий вазифаларини ҳал этадиган, суд муҳокамасига яқун ясайдиган Ўзбекистон Республикаси номидан чиқариладиган одил судловнинг муҳим ҳужжати деб кўрсатилган.

Ушбу нормаларда алоҳида урғу ҳукм қайси орган томонидан қабул қилиниши ва унинг қарор сифатида мазмуни нимада эканига берилган. Ушбу аниқлаштириш жинойи одил судловнинг асосий масаласи, яъни шахснинг айбли ёки айбсизлиги тўғрисидаги масалага жавоб берадиган ҳужжат ҳукм эканлиги ойдинлаштирилган. Бир сўз билан айтганда суд қарори турларидан юқоридаги талабларга фақатгина суд ҳукми мос келиши кўринади. Суд ҳукми бошқа суд қарорларидан асосий фарқи уни суд муҳокамасида жиноят ишини мазмунан кўриб чиқиши билан белгиланади.

Бироқ суд ҳукми суд муҳокамасида чиқарилмайди, балки у суд муҳокамасида шаклландиган якуний процессуал ҳужжат, якуний ҳулоса ҳисобланади. Жиноят ишини

ҳал қилувчи бошқа якуний қарорлар (жиноят ишини тугатиш ҳақидаги қарор) бошқа босқичларда ҳам чиқарилиши мумкин, масалан жиноят иши бўйича дастлабки эшитув босқичида ёки иккинчи инстанцияда.

Ҳисоблаймизки, ЖПКнинг 455-моддаси талабларидан келиб чиқиб, ҳукми фақатгина суд муҳокамаси ўтказилиши натижасида суд томонидан чиқарилишига урғу берилган. Бундай аниқлаштириш муҳим ҳисобланади, чунки ЖПКнинг 50-боби, яъни суд муҳокамасининг умумий шартларидан кўринадики, суд ҳукмининг фактик ва ҳуқуқий асоси суд ва бошқа жиноят иши тарафларининг одил судловнинг барча принципларига риоя қилган ҳолда амалга оширадиган процессуал фаолиятининг натижаси ҳисобланади. Бунда суд тургови тўлиқ ўтказилиши натижасида қабул қилинган суд қарори суд ҳукми сифатида тўлиқ ўз мақомига тўғри келади. Айнан у давлат номидан қабул қилиниши лозим, чунки уни шаклланишини фактик асоси тўлиқ суд муҳокамаси натижасида қабул қилинган бўлади ва унинг ҳуқуқий ишончлилигини таъминлайди.

Шундай қилиб, “ҳукм одил судлов ҳужжати” таърифида муҳим калит сўз сифатида “суд муҳокамаси” тушунчаси туради.

Бироқ қонунда унинг тушунчасига аниқ таъриф берилмаган. Ҳуқуқий нормаларни таҳлил қилиш суд муҳокамасини суд мажлисига тенглаштириш имконини беради. Қонунда суд мажлиси – жиноят иши бўйича судга қадар ва суд босқичида амалга ошириладиган одил судловнинг ҳуқуқий формасидир деб тушунча берилган.

Ушбу тушунчаларни таҳлил қилганда, “ҳукм одил судловнинг ҳужжати сифати”даги тушунчасида “суд муҳокамаси”га алоҳида рол берамиз. Бироқ, қонунимизда унинг тушунчаси аниқ қилиб кўрсатилмаган. Норматив қоидаларни анализ қилиш орқали биз суд муҳокамасини суд мажлисига яқин тушунча сифатида эътироф этишимиз мумкин. Суд мажлиси бу жараён бўлиб, бунда суд муҳокамаси ҳам ўтказилади. Ушбу талқинлар аниқ бир норматив қоида келтириб чиқармайди. Улар фақат қуйидаги хулосаларни чиқаришимизга сабаб бўлади, яъни суд муҳокамаси – бу суд мажлисидир ва суд мажлиси жиноят процессининг барча инстанцияларида ўрнига эга бўлгани сабабли, апелляция инстанцияси суди ва кассация инстанцияси суди ҳам қонуний кучга кирган суд ҳукмини айнан суд муҳокамасида текширади ва қайта кўриб чиқишади.

Бундай ёндашувда суд муҳокамасини алоҳида норматив тушунчага киритишга ўта муҳим эҳтиёж келиб чиқмайди, чунки у суд мажлиси тушунчаси билан тўлиқ мос келади. Агар суд муҳокамасига таркибий жиҳатдан (процессуал фаолият сифатида) апелляция ва кассация инстанциялари суд мажлисларини тенглаштиради, жиноят процесси марказий қисмидаги фаолият сифатида аралашиб, қўшилиб кетади. Лекин биз уларни бир-бирига тенглаштиради ҳам барибир улар ўртасида фарқлар мавжуд, жумладан кассация суд мажлисида суд тергови мавжуд эмас, биринчи инстанция ва апелляция инстанциялари суд мажлисларида эса, суд тергови мавжуд.

Шу сабабли суд муҳокамаси учун алоҳида белгиланган умумий шартлар ҳар доим ҳам кассация инстанцияси суд мажлисларига тааллуқли эмас, масалан: суд терговида далилларни бевосита текшириш.

Мантқан олиб қараганда, суд муҳокамасини суд мажлисининг тури сифатида белгилаш тўғри бўлар эди, чунки биринчи инстанция суди ва апелляция инстанцияси суди жиноят ишини мазмунан кўриб чиқиб, судланувчини айбдор ёки айбсиз эканлиги масаласини ҳал қилишади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, қонун чиқарувчи “суд муҳокамаси” тушунчасига доктриналь таъриф бермаган. Унда кенг маънода, одил судловни амалга ошириш шакллари ва босқичларини ўзида ифода этувчи тушунчалар қамраб олинган. Е.А. Зайцеванинг фикрича “суд муҳокамаси” деганда, суд жараёнининг иккинчи босқичи тушунилиши керак дейилган, чунки айнан шу босқич ҳал қилувчи ҳисобланади деб таъкидлаб ўтган. [4, с. 25]. Айнан шу босқичда, яъни суд муҳокамасида биринчи

инстанция суди жиноят иши ҳолатларига ҳар тарафлама, атрофлича текширилган далилларга таяниб, иш бўйича мазмунан қарор қабул қилади ва процессуал ҳужжат ҳисобланган ҳукм чиқаради. Ушбу ҳукмда эса, шахсни муайян бир жиноятни содир этган ёки этмаганлиги ҳамда унга нисбатан бериладиган жазо тури ва миқдори ўз аксини топади. Шу орқали суд ҳокимиятининг ажралмас кучи ҳисобланган – одиллик функцияси амалга оширилади.

Н.С. Манова ҳам суд муҳокамасини функционал белгиланганига қараб суд жараёнининг тури сифатида жиноят ишини мазмунан ҳал қилиш натижасида одил судловни амалга оширишди деб таъриф берган. [5, с. 292].

Суд муҳокамаси суд жараёнининг фаолиятининг алоҳида турини англатиб, натижада жиноят иши мазмунан кўриб ҳал қилинади. “Суд мажлиси” тушунчаси жиноят иши бўйича суд фаолиятининг алоҳида турини англатмайди, балки суд фаолиятининг умумий ташкилий ишини англатади. [6, с. 267]. Суд муҳокамаси албатта судланувчини айбдорлик масаласини ҳал қилиш учун далилларни бевосита текшириш билан боғлиқ суд терговини ўзида акс этириши керак. Акс ҳолда барча суд мажлислари – суд муҳокамаси, оралиқ суд қарорлари, одил судлов ҳужжатиدير. Унда савол туғилади, давлат номидан чиқариладиган суд қарори сифатида ҳукм чиқариш нимага асосланиши керак? Ҳукмда давлат номидан деб кўрсатилиши расмийятчилик эмас, у ҳужжатни ижтимоий аҳамияти ва юридик ишончлилигини тасдиқлайдиган ҳуқуқий белгидир. Шунинг учун ҳам барча суд қарорлари давлат номидан чиқарилмайди.

Юқоридагилардан келиб чиқиб, ЖПКга қуйидаги таҳрирдаги тушунча билан тўлдириш таклиф этилади, яъни “Ҳукм – бу жиноят-процессуал қонунчилигида белгиланган тартибда давлат номидан биринчи ва апелляция инстанция судлари томонидан жиноят ишини суд муҳокамаси натижасида чиқариладиган ва судланувчини айбсизлигини ёки жазо тайинлаш орқали айбдорлигини белгилайдиган одил судлов ҳужжати”.

“Жиноят ишини мазмунан кўриш” ва “одил судло” тушунчаларини таққослаганда, Л. Ф. Мартыняхиннинг фикрича жиноят ишини мазмунан кўриш (функция сифатида) ўзида жиноят ишини тугатиш ёки мажбурлов чораларини қўллашни назарда тутувчи жараён деб баҳолайди.[8, с. 121]. Бошқача айтганда жиноят ишини мазмунан кўриш тушунчаси одил судлов тушунчасидан анча кенгрокдир.

Бундан ташқари биринчи инстанцияда жиноят ишини тугатишни барча асосларида судланувчини айбдорлик масаласи ҳал қилинмайди. Фақатгина битта ҳолатда – прокурор айбловдан воз кечганда жиноят ишини тугатиш реабилитация асосларига тўғри келади. Бундай ҳолатда мазмунан айб исботланмагани ҳолати келиб чиқади (nemosineactor — даъвосиз жараён мавжуд бўлмайди). Суд бундай ҳолатда асосий вазифаси судланувчини айблилик ёки айбсизлик масаласини ҳал қилишдан озод қилинади, чунки бундай ҳолатда жиноий жавобгарликка тортиш асоси бўлган тортишувли ҳуқуқий вазиятнинг ўзи ечиб ташланади.

Шундан келиб чиқиб айтиш мумкинки, “ҳукм одил судлов ҳужжати” сифатида судьяларнинг онгида ақлий фаолиятнинг натижаси ва ўтмишда содир бўлган жиноятнинг объектив ва этарлича воқеаларини акс эттирувчи модел сифатида хулоса чиқаришимиз мумкин. Жиноят қонунчилигини ҳуқуқий баҳолаш ва суд қарори ҳал қилувчи аҳамиятга эга адолат ҳаракати.

Ҳукм билан боғлиқ барча бошқа процессуал ҳаракатлар ёрдамчи аҳамиятга эга. Улар ҳукм қилиш учун шартларни тайёрлайдилар (айблов хулосаси, суд ишини тайинлашни белгилаш) ёки ҳукмнинг қонунийлиги ва асосланишининг қўшимча қафолатлари (апелляция қарори, суд назорати тартибиде белгилаш).

Суд қарори фақат қонуннинг барча талабларига жавоб берадиган ва айбланувчининг айбдорлиги (ёки айбсизлиги), унинг жазоси ёки оқланиши ва ҳатто кучга кирган тақдирда ҳам тўғри қарор қабул қилган тақдирда қўлланилиши мумкин.

References:

1. Мотовиловкер Я. О. О предмете и движущей силе уголовного процесса // Правоведение. 1987. № 6. С. 81—83.
2. Зайцева Е. А. Сущность и значение стадии судебного разбирательства // Уголовный процесс: учебник. Ч. 3. Судебное производство по уголовным делам. 4-е изд., перераб. и доп. / под ред. В. Г. Глебова, Е. А. Зайцевой. Волгоград: ВА МВД России, 2013. 296 с.
3. Манова Н. С. Сущность и процедуры производства по проверке судебных решений, не вступивших в законную силу // Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: год правоприменения и преподавания. М.: МГЮА, 2004. С. 291—295.
4. Аширбекова М. Т. Принцип публичности уголовного судопроизводства: понятие, содержание и пределы реализации: дис. ... д-ра юрид.наук. Волгоград, 2009. 483 с.
5. Берова Д. М. Совпадает ли правосудие с разрешением уголовного дела судом? // Юридическая наука и правоохранительная практика. 2014. № 4. С. 15—19.
6. Мартыняхин Л. Ф. Судебные уголовно-процессуальные функции, их предмет и пределы осуществления // Вестник Томского государственного университета. 2009. № 327. С. 118—121.
7. Аширбекова М. Т. Соотношение уголовно-процессуальных функций с этапами правоприменения и назначением уголовного судопроизводства // Вестник Волгоградской академии МВД России. 2015. № 4. С. 90—95.
8. Kudratillaev K. SPECIFIC FEATURES OF THE USE OF PRECAUTIONARY MEASURES //СОВРЕМЕННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ. – 2022. – С. 215-218.
9. Mamatalieva S. K. SOME PROBLEMS OF THE PROSECUTOR'S PARTICIPATION IN CIVIL COURTS //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2022. – Т. 2. – №. 1.
10. Mamatalieva S. K. SOME PROBLEMS IN THE APPLICATION OF THE PROSECUTOR'S OPINION ON CIVIL PROCEDURE //Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka. – 2021. – Т. 1. – №. 2.